

Kisebbségi magyar nyelvtanítás

1990 óta egyre nagyobb helyet foglalnak el a magyar közbeszédben a kisebbségi magyarok sorskérdései. Sok szó, időnként túl sok és üres szó esik a demográfiai változásokról, az asszimilációról, a nemzettudat kívánatosnak vélt vagy hirdetett milyenségéről, állampolgárságról, tömbben vagy szórványban élő magyarokról, s nyelvünkről, melyben nemzetünk él. Szóba hozzák az iskolákat is, köztük a magyar tannyelvű iskolákat, ahol a kisebbségi magyar tanulóknak jó 70%-a tanul, s a szlovák, szerb, román s egyéb tannyelvű iskolákat, ahová a fennmaradó 30% jár. Amiről sosem szól a közbeszéd, az a magyarok iskoláinak színvonala. Az ártatlan szemlélő úgy hiheti, hogy csak nyelvi jogsértésektől szenvednek a magyar iskolák s tanulóik, például akkor, amikor a nemzetállami oktatáspolitiká jelentősen diszkriminálja a kisebbségi (magyar) tanulókat. Sajnos a helyzet ennél is rosszabb, ugyanis a magyarok – mint ha nem lenne elég nekik a nemzetállami diszkrimináció – maguknak is sok kárt okoznak. 2014. január 25-én a Kolozsvári Akadémiai Bizottság akkori elnöke, Péntek János nyílt levélben részletekbe menő kritikát közölt a romániai magyar közoktatásról (URL1). Péntek kritikája az oktatás egészéről szól: minden tantárgy oktatásáról, a tankönyvekről, a tanárok képzéséről és továbbképzéséről. Itt most csupán egyetlen tantárgyról szól ismertetésem, a magyar nyelvtanról, ahogy azt a Magyarországról nézve határon túli országokban ma tanítják.

2013 októberében a nyitrai egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete konferenciát rendezett a kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásairól. Ez a *megrendítő* de *hasznos* kötet erről a konferenciáról tudósít.

A tanácskozást szervező s a kötetet szerkesztő nyelvészek szerint kisebbségi helyzetben az anyanyelvoktatás egyik lehetséges célja a kétnyelvű és a magyar egy nyelvű környezetben történő sikeres kommunikációra való felkészítés. A könyvből megtudhatjuk, hogy a kisebbségi magyar nyelvtankönyvek mennyiben alkalmazkodnak az új társadalmi elvárásokhoz, milyen mértékben veszik figyelembe a magyar tanulók kisebbségi helyzetét és anyanyelvhasználatát.

A nem nyelvész olvasó témánkra hangolásra idézek egy kárpátaljai magyar nyelvész főiskolai tanárt, Beregszászi Anikót, aki szerint a magyar anyanyelvi nevelés megújításának egyik feltétele, hogy „az oktatás irányítói olyan tantervekkel, tankönyvekkel és oktatási segédletekkel, módszertani útmutatókkal lássák el a kárpátaljai magyar iskolákat, melyek nem a nyelvi alapú diszkriminációt éltetik tovább, nem nyelv művelői babonákat terjesztenek, hanem ismereteket és hasznosítható tudást közvetítenek.”

Van kisebbségi magyar közösség, ahol ez történik, épp Kárpátalján, Beregszászi Anikónak s munkatársainak köszönhetően, de Romániában, Szerbiában, Szlovákiában s másutt a magyar anyanyelvoktatás nagyrészt a nyelvi alapú társadalmi diszkriminációt élteti tovább. Vančo Ildikó többek közt arról tudósít, hogy a szlovákiai magyar nyelvtanoktatás ma is abból a feltevésből indul ki, hogy egyetlen normát kell elsajátíttatni, de azt sem lehet tudni, hogy ez mikori nyelvi norma, „a nyelvtankönyvek 30–40, néha akár 50 évvel ezelőtti normát kérnek számon” (15.). A romániai helyzetet elemezve Pletl Rita többek közt a nemzetállami diszkrimináció egyik „szalonképes”, de nagyon eredményes módszeréről ír: „A román tanügyi törvény túlszabályozza a kisebbségi oktatást (hogy szűkítse

lehetőségeit),” így többek között előírja, „hogyan a regionális (kisebbségi) anyanyelvek és a román anyanyelvi órák számának azonosnak kell lenniük” (21.). Ugyanez a helyzet Szlovákiában is (83.), ami azért aggályos, mert a jó kétnyelvű oktatásnak az a célja, hogy lehetőleg kiegyensúlyozott kétnyelvűséget eredményezzen, úgy, hogy az iskolai nyelvhasználat és az iskolán kívüli balanszírozza egymást. Például a 80%-ban magyar lakosságú Dunaszerdahelyen a magyar iskolások szlovák tannyelvű oktatására kellene a nagyobb figyelmet fordítani, de a 9%-ban magyar lakosságú Losoncon a magyar tannyelvűre. Vančóné többek közt kitér még arra is, hogy miként stigmatizálják a szlovákiai tanügyi előírások a magyar diákok anyanyelvhasználatát, amikor például elvárják, hogy „A diák tudja helyesen képezni az igealakokat feltételes mód egyes szám I. személyben” (85.). Aki ezt várja el, például hogy a magánhangzó-illeszkedés törvényét megsértve *én aludnék többet is-t* mondjon valaki az *én aludnék* helyett, az a „helyes magyarság” kívánalmát érvényesíti, s ezzel a magyar anyanyelvűek, köztük az iskolások túlnyomó többségét megbélyegzi, stigmatizálja. Ez a szemlélet nyelvtudományi és pedagógiai szempontból külföldön több mint fél évszázada, de Magyarországon is bő három évtizede tarthatatlan már.

Kugler Nóra több olyan nyelvtankönyvet bírál, melyekből szlovákiai magyar gimnazisták és szakközépiskolások kénytelenek tanulni.¹ Arra fordítja figyelmét, hogy miként jelenik meg „a beszélő ember és a nyelv viszonya a tankönyvek által közvetített tudásban és tevékenységben” (118.). E tankönyvek nemrit-

kán elidegenítik a diákokat saját anyanyelvváltozatuktól, például amikor a művelt köznyelvben helytelen, de a magyarok beszédében gyakori suksüköletéről (*Mindenki láthassa, hogy most nem lesz árvíz.*) azt tudatják, hogy „ez felszólító módú alak”, s nem azt, hogy itt a kijelentő módban is érvényesül a más helyzetekben is szokásos hangmintázat, hisz például az *ad* ige kijelentő és felszólító alakja is azonos, mégsem gondolja senki, hogy a beszélő nem tudja megkülönböztetni a kijelentő alakot a felszólítótól (124.). Ugyanezeket a tankönyveket elemzi Kozmács István is, főleg abból a szempontból, hogy mennyiben felelnek meg a kisebbségi magyar tanulók szükségleteinek. Az eredmény lehangoló: a tankönyvek szerzői egyáltalán nem használják ki, hogy a diákok nem magyarországi s nem magyar köznyelvi beszélők, s azt sem, hogy egy másik nyelv ismeretével is rendelkeznek (151.).

A konferencia szervezőit s egyben a kötet szerkesztőit dicséri, hogy a legtöbbet bírált tankönyvek egyik szerzőjét, Uzonyi Kiss Juditot is megszólaltatták. Tőle is tudhatjuk, hogy „A Szlovákiában megjelent *Magyar nyelv* tankönyveket a szlovákiai kerettantervnek megfelelően Csicsay Károly dolgozta át a magyarországi Apáczai Kiadó által megjelentetett tankönyvek alapján” (155.). Ebből a cikkből legyen elég egyetlen elrettentő gondolatot idéznem: „Lehet arról vitatkozni [...] el kell-e fogadnunk a nyelv változását vagy sem [...] Az átláthatatlan mondat szerkezetek nem alkalmasak egyértelmű közlésre, ezért kommunikációs zavarokhoz vezethetnek. A nyelvész feladata ezért az lenne, hogy mentse, ami még menthető, és ne a ragok további sorvasztását segítse elő” (162–163.). Nem nyelvészek kedvéért: lehet arról vitatkozni, el kell-e fogadnunk, hogy a Duna Szentendréről folyik Pest felé (s nem fordítva).

¹ Például Csicsay Károly és Uzonyi Kiss Judit: *Magyar nyelv. Tankönyv a gimnáziumok és szakközépiskolák II. osztálya számára* (2012).

Végül idézem még Tolcsvai Nagy Gábor néhány gondolatát, ugyanezekről a tankönyvekről. Róla érdemes megjegyeznünk, hogy jó hatvan éve ő az első olyan nyelvész akadémikusunk, akinek nem derogált középiskolai nyelvtankönyveket is írni. Tolcsvai is megvizsgálta, hogy mennyire alkalmazzák a Csicsay–Uzonyi Kiss-féle tankönyvek a tudományos eredményeket, s mennyiben alkalmasak a kisebbségi magyar iskolások anyanyelvoktatására. Az eredmény elkeserítő: a magyarul beszélők földrajzi elhelyezkedése, nyelvpolitikai és kulturális helyzete nem része a tankönyvi anyagnak, így aztán tisztázatlan marad a nemzeti nyelv, az anyanyelv, a regionális nyelv, és a nem őshonos nyelv közötti viszony, nem beszélve az egynyelvű és a kétynyelvű beszélőkről és régiókról (107.). Bemutatja a szerző a tankönyvírók felelőtlen és abszurd műszóhasználatait, s egy helyen „a szerzőpáros nyelvtani ámokfutásáról” tesz említést (III.). Konklúziója sem enyhébb: „Ezeknek a tankönyveknek a minősége tragikus, felháborítóan elfogadhatatlan, esetenként abszurd. [...] nem segítik, hanem akadályozzák a személyi-

ség-, közösség- és kultúráképzést a szlovákiai magyar tanulók és tanáraik, szüleiik körében” (113.).

Mindehhez a recenziens még két elgondolkodtató dolgot fűz hozzá: 1) a Szlovákiában adaptált, eredetileg magyarországi tankönyvek Magyarországon a tankönyvvé nyilvánítás során a tartalom szakmai hitelességére és pontosságára 100%-ot kaptak (165.), és 2) ezekből a tankönyvekből ma Szlovákiában több mint ötezer magyar diák kénytelen tanulni. (*Vančo Ildikó – Kozmács István szerkesztők: A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején. Nitra–Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Arany A. László Polgári Társulás, 2014*)

Kontra Miklós

egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem

HIVATKOZÁSOK

Csicsay Károly – Uzonyi Kiss Judit: *Magyar nyelv. Tankönyv a gimnáziumok és szakközépiskolák II. osztálya számára.* Bratislava: Terra, 2012

URL: www.kronika.ro/szempont/magyarul-de-hogyan-es-hol

